

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תבוא תשע"ח

"יום תרועה יהיה לכם" - ברכת שופרות ומשמעותה

בתפילין, בתפלה, בתלמוד תורה ובשאר כל המצוות - גם הבן ירצה ללכת בדרך הזו. אבל אם הבן רואה שאביו מקיים מצוות בלי שמחה ובלי חשק, בלי סיפוק ובלי התלהבות, אלא כפי שכפאו שד, הרי הוא חושב לעצמו: "מה לי ולצרה הזו? בשלמא את אבא כפה שד, אז כפה. מה אפשר לעשות. אבל אותי לא כופה שום שד, אז למה שאעשה את כל זה?"... ואם הבן בכל זאת עוד עושה משהו, וממשיך לאחוז קצת במסורת אביו, אבל הנכד ודאי כבר לא יעשה כלום, מפני שאינו מוצא בזה שום תועלת. בלי שמחה - התורה לא תעבור לדורות הבאים⁴. לכן באה התוכחה הנוראה, על זה ש"לא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב"⁵.

אבל חוץ מזה יש הסבר נוסף, למה זה נורא כל כך אם יהודי מקיים מצוות בלי שמחה. השמחה היא קנה המידה, שעל פיו ניתן להעריך את אהבת האדם למצוות ואת הערכתו אליהם. ככל שהוא שמח יותר במצוה, הוא מראה עד כמה חשובה היא בעיניו. יהודי שמקיים מצוות בלי שמחה, לא רק שאינו מעביר לבניו את ההרגשה שכדאי לקיים מצוות, אלא זהו סימן שגם הוא עצמו אינו מרגיש את התועלת שבעבודת ה'. אם היה מבין שהמצוות שנצטוו בהן הן הטובה הגדולה ביותר שה' היטיב עמנו, שבכל פעולה קטנה אנו זוכים לחיי נצח בעולם הבא, ובכל מילה של לימוד תורה אנו בונים פלטין של מעלה ושל מטה ומקרבם את הגאולה (סנה' צט, ב) - לא היה שייך שיעבוד את ה' בלי שמחה! אם נותנים לאדם מיליוני דולרים, הוא לא ישמח? ודאי שישמח! ממילא, אם אדם אינו שמח בקיום המצוות, סימן שחסר לו באמונה. הוא אינו מבין שהמצוות הן חיי עולם שה' נטע בתוכנו, ושהן טובה לנו גם בעולם הזה וגם לעולם הבא. וחסרון באמונה הוא כבר באמת עבירה חמורה⁶.

ברכת שופרות - תכנית העולם מראשיתו לאחריתו

דברנו בשיחות הקודמות על ברכת מלכויות ועל ברכת זכרונות. היום נדבר על הברכה השלישית שתיקנו חז"ל בתפלת ראש השנה, הלא היא ברכת שופרות.

מה ענינה של ברכת השופרות? - ברכת שופרות עוסקת מצד אחד בשופר של מתן תורה, "בקולות וברקים עליהם נגלית, ובקול שופר עליהם הופעת", ומצד שני - בשופר של הגאולה העתידה: "כִּל יִשְׁבִי תִבֵּל וְשִׁכְנִי אֶרֶץ, כְּנִשְׂא נְסֵי הָרִים תִּרְאֶה וְכִתְּבֶה שׁוֹפָר תִּשְׁמַע עוֹ" (ישעיהו יח, ג), "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל, וְיָבִיאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהִנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" וכו' (שם כז, יג). ברכת שופרות אומרת, כביכול, כך: אנו פועלים במסגרת תכנית, שתחילתה מעמד הר סיני, וסופה ימות המשיח, ומסומלת ע"י שני השופרות שהזכרנו. התכנית היא "לתקן עולם במלכות שדי", ותכנית זו אי אפשר לשנות. מה שיעשו

ברוך אשר יקים את דברי התורה

ה' הבטיח בהר גריזים ובהר עיבל: "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם" (ע"י דברים כז, כו ורש"י שם, יב). כשלומדים תורה, ועוזרים גם לאחרים ללמוד תורה [שזהו פירושו של "יָקִים אֶת דְּבַר הַתּוֹרָה"; שחוץ ממה שמקיים את התורה בעצמו, עוזר גם לאחרים לקיים אותה (יר' סוטה פ"ז ה"ד, הביאו הרמב"ן בדברים שם)], יש לנו ברכה מובטחת מהר גריזים: "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם".

חז"ל אומרים עוד: "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת"? וכי יש תורה נופלת? אלא זה חזן הכנסת (יר' שם), כלומר מי שכיבדו אותו להגביה את ספר התורה, הוא מקיים "אשר יקים את דברי התורה הזאת", הוא מרים את התורה. אלא שעדיין קשה, למה זה נקרא "אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם"?! כיצד גורמת הגבהת הספר לכך שיבואו לעשות ולקיים את מה שכתוב בו? מפני שאדם מושפע ממראה עיניו, וכשהוא רואה שהתורה מונפת למעלה, הוא חש שיש כאן דבר גבוה ונשגב, וממילא הוא מתעורר מזה להחשיב את התורה ולקיים את האמור בה.

חומר הענין של קיום המצוות בשמחה

התורה מאריכה לבאר בפרשתנו אלו ברכות יבואו עלינו אם אכן נקיים את מצוות התורה, ואלו קללות ועונשים עלולים ח"ו לבוא עלינו אם לא נקיים את התורה. על איזה חטא, למשל, עלולים לבוא הקללות? - לא נזכר בפרשה חטא מסוים. כל מה שנאמר הוא, "פִּתַּח אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מֵרֵב" (דברים כח, מז).

כלומר, העונשים החמורים שבפרשה עלולים לבוא גם בלי חטא מסוים. עֲבַדְתָּ אֶת ה', קיימת את כל המצוות, אלא שחסר דבר אחד - "לא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב". "יאשימנו הכתוב, בְּעֲבֹדוֹ הַשִּׁי"ת, ולא היתה העבודה בשמחה". על זה לבד עלולה ח"ו לבוא התוכחה הנוראה¹. כך לפחות לפי רבינו בחיי² (שם).

וצריך להבין: אמנם הרמב"ם אומר, ש"השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל-שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו"³ (הלכ' לולב פ"ח ה"טו). אבל האם עד כדי כך חמור דבר זה, שמי שאינו מקיימו ראוי לעונשים נוראיים כאלו המוזכרים בפרשה? ! מה נורא כל כך, אם יהודי מקיים את כל תרי"ג המצוות בלי שמחה?

נראה לבאר ענין זה בשני אופנים: האופן האחד הוא, שבלי שמחה - אין המשכיות לקיום התורה בדורות הבאים. אם הבן רואה שאביו שמח כשמגיע ראש השנה, שמח כשמגיע יום הכפורים, שמח כשמגיע פסח, שמח בציצית,

עליו. עכשיו שמכרו אותו, הוא הגיע למצרים, וכשפרעה מחפש פותר חלומות הוא שומע משר המשקים על יוסף, וממנה אותו לשליט בכל ארץ מצרים! האחים עצמם, כמו ידיהם, בניסיונם לבטל את התכנית האלקית, הביאו דוקא למה שלא האמינו שיקרה ולא רצו שיקרה - שיוסף ימלוך עליהם.

כך קורה גם עם מעשי הרשעים. הפסוק אומר: "פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ" (משלי טז, ד) - את הכל עשה ה' כדי שיצא ממנו קידוש השם, "וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה" (שם) - גם מן העונשים שסופגים הרשעים ביום פקודה בגלל סרבנותם לשמוע בקול ה', יוצא קידוש השם! קידוש השם יוצא על ידי כולם, ע"י הצדיקים וע"י הרשעים. בלי משה רבינו לא היה פסח, אבל גם בלי פרעה לא היה פסח! כדי שתתרחשנה כל הנפלאות, כל עשרת המכות שהיו במצרים וקידוש השם הגדול שיצא מהן, היה צריך מצד אחד את משה רבינו, ומצד שני היה צורך ברשע כמו פרעה, שיסרב לשמוע בקול ה' להוציא את ישראל ממצרים. שניהם יחד, (להבדיל אלף אלפי הבדלות ביניהם), הביאו את קידוש השם הגדול שהיה במצרים. ובכל זאת, ה' אינו מעוניין שקידוש שמו יבוא בדרך כזאת. ה' רוצה שכולם יהיו כמו משה, לא כמו פרעה, גם אם בסופו של דבר יוצא קידוש השם מן המכות המופלאות שבאות עליו. כך אמרו חז"ל: "וְהָאֶרֶץ הַזֹּאת תִּהְיֶה וְנִבְהוּ" - אלו מעשיהן של רשעים. וְיֵאמְרוּ אֱלֹקִים יְהִי אֱוֶר - אלו מעשיהן של צדיקים. אבל איני יודע באיזה מהם תפץ. כיון דכתיב: וַיִּבְרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֱוֶר כִּי טוֹב, הוּא אומר: במעשיהן של צדיקים תפץ, ואינו חפץ במעשיהם של רשעים" (ב"ר ב, ה), למרות שגם ממעשיהם יוצא קידוש השם.

בכלל, באחרית הימים יצא קידוש השם גדול מאד מן הרשעים. התורה אומרת, "הַרְגִּינוּ גֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עֲבָדְיוֹ יִקָּוּ, וְנִקְמָה יִשָּׁב לְצַרְיוֹ וְכִפָּר אֲדָמְתוֹ עִמּוֹ" (דברים לב, מג). כלומר, הגויים ירננו וישבחו את הקב"ה על הדין והמשפט שיעשה בהם! "הַרְגִּינוּ גֹיִם" - תרגם אונקלוס: "שֶׁבַח חו עִמְמָא...". מה יש להם לרנן ולשבח על כך? הרי הדין עמם יהיה איום ונורא! - התשובה היא, שהרינון יהיה על דקדוק הדין. כשיראו עד כמה מדוקדק הדין שהקב"ה עושה עמם, ועד כמה "מְשַׁפְּטֵי ה' אֶמְתַּ צְדָקָה יִתְדוּ" (תהלים יט, ט), שאינו דומה דינו של גוי שרק צעק "יִתְדַע" ('יהודי' בגרמנית) לדינו של גוי שגם ירק על היהודי, ואינו דומה דינו של זה שירק לדינו של זה שנתן סטירת לחי - גם הגויים יכירו את יופי ויושר המשפט, וגם הם יצטרכו לשבח על זה בעל כרחם¹². יהיה בזה קידוש השם גדול מאד, אבל הלואי ולא היינו צריכים את זה. הלואי והיינו צדיקים, ולא היה צורך לרשעי אומות העולם להרוג בישראל כ"כ הרבה נפשות, למרות שבסוף נראה את המשפט שהם יקבלו את עונשם בדקדוק על כל מה שעשו.

תשובה ממידות רעות

ראש השנה נקרא בתורה "יום תְּרוּעָה" (במדבר כט, א) - על שם תקיעת השופר שבו. אחד הביאורים לשם זה הוא, ש"תְּרוּעָה" היא לשון רעות, כמו שאמר בלעם: "וּתְרוּעַת מְלֶכֶךְ בּוֹ" (במדבר כג, כא), לשון חיבה ורעות (רש"י שם). לפי ביאור זה, ראש השנה הוא "יום תְּרוּעָה", כי אנו מתקרבים בו אל הקב"ה, וגם הוא מתקרב אלינו, ונעשה רַע שלנו¹³. כל חודש

בני אדם - לא ישנה את התכנית. אמנם במסגרת התכנית יש בחירה לכל רשעי העולם לעשות מה שירצו ולפעול נגד המגמה של תיקון העולם, אבל בסופו של דבר יגיע שופרו של משיח, וכל רשעי תבל לא יוכלו לשנות זאת.

גם צורת התקיעות מרמזת למהלך הזה. הרי צורת התקיעות היא: פשוטה לפני⁷, פשוטה לאחריה, וביניהן שברים ותרועות - "גנוחי גנח" ו"לולי ליל" (ר"ה לד, א). למה מרמזים הקולות הללו? "פשוטה לפני" מרמזת על המצב השלם והמתוקן, ועל מלכות שמים השלמה שהיתה קודם הבריאה ("אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא"⁸), ועל המצב השלם והמתוקן ועל מלכות שמים השלמה שהיתה בראשית תולדות עם ישראל, כשכל ישראל אמרו בסיני 'נעשה ונשמע'. לאחר הופעות אלו של מלכות שמים השלמה, ישנם הרבה שברים ותרועות⁹. בתולדות העולם - אדם הראשון אוכל מעץ הדעת, דור המבול ועוד, ובתולדות עם ישראל אחרי מעמד הר סיני - מעשה העגל, מעשה המרגלים, ושאר תרועות ושברים, עד חורבן הבית ועד לשואה האחרונה, ועד לצרות שיש לנו היום מהחמאס, מהאיראנים, ומכל רשעי אומות העולם. צריך לעשות תשובה, להתפלל ולהתחנן לה' שיעזור ויגן ויושיע את ישראל עמו מכל הצרות האלה. אבל צריך לדעת שהכל מוגבל. כי לאחר השברים והתרועות מגיעה שוב "פשוטה לאחריה". הפשוטה לאחריה מרמזת על המצב המתוקן ועל מלכות שמים השלמה של אחרית הימים. באחרית הימים, אחרי ככלות הכל, לבדו ימלוך נורא! "וּבְאֵוֹ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַשְּׁתַּחֲוִי לַה' בְּהַר הַקָּדֹשׁ בִּירוּשָׁלַם". כשהתכנית האלקית תגיע אל קצה, שוב תהיה מלכות שמים שלמה, במלכות בית דוד ובסנהדרין הגדולה בירושלים. לזה רומזים קולות השופר, ולזה רומזת ברכת שופרות - שלאחר כל הצרות, ולאחר כל השברים והתרועות, נגיע שוב למלכות שמים השלמה, ומעשי בני האדם לא יוכלו למנוע זאת בשום פנים ואופן¹⁰. כל הגנוחי גנח והילולי ליל יעלמו, והעולם יגיע אל תיקונו.

גם אצל כל אחד באופן פרטי כך הוא הסדר. הוא נולד בלא חטא, אח"כ הוא חוטא, "כִּי אָדָם אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחַטָּא" (קהלת ז, כ), ובסוף הוא מתקן את חטאו. התיקון יכול להיות או בגהנם או בגן עדן, אבל בסוף, אחרי החטא - הוא בא על תיקונו¹¹.

"פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ, וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה"

בענין שדברנו, שאין לשום אדם אפשרות לשנות את התכנית האלקית של הבריאה, יש להוסיף עוד נקודה חשובה ומיוחדת: לא רק שאי אפשר לשנות את התכנית האלקית של הבריאה, אלא יותר מכך: כל מעשה שנעשה כדי לשנות את התכנית הזו - גורם בסופו של דבר דוקא לקידום התכנית! דוגמא לדבר - אחי יוסף. יוסף חולם על כך שההשגחה העליונה מתכוונת להפוך אותו למלך על אֶחָיו. אחי יוסף אינם מרוצים מכך, מוכרים אותו לעבד, וסבורים שבכך יתפטרו ממנו ומחלומותיו. ומה קורה באמת? מה שקורה באמת הוא, שבמעשה זה מתחילים אחי יוסף להגשים כמו ידיהם את החלומות שאת הגשמתם רצו למנוע! אם לא היו מוכרים את יוסף לעבד, יוסף היה נשאר בארץ כנען ופרעה לא היה שומע

בבת אחת להיות כעסן, זה רצוי מאד, כך צריך להיות, אבל זה לא הולך בקלות. הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל אמר, שיותר קל ללמוד את כל הש"ס, מלהחליש מדה אחת. לא לבטל, רק להחליש. כי זהו דבר קשה מאד לאדם, לשנות את עצמיותו. הנביא אומר, "יֵעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכָו וְאִישׁ אֶן מִחֻשְׁבְּתָיו" (ישעיהו נה, ז). לא רק את הדרך צריך הרשע לעזוב, שאלו הם המעשים הרעים, אלא גם את המחשבות הרעות צריך לעזוב, ומחשבות רעות מקורן במידות רעות. צריך להגיע למידות טובות. "שפרו מעשיכם".

רמזים נוספים ב"שופר" וב"תרועה"

חשבתי, הרי ישנה מחלוקת מה היא התרועה, האם "גנוחי גנח", או "לילי ליל", או שניהם יחד. מספקו לנו עושים את כל הצורות של התרועה. מה ההבדל בין "גנוחי גנח" ו"לילי ליל"? אולי אפשר להסביר, ש"גנוחי גנח" הוא כנגד מי שיש עוד סיכוי שיחזור בתשובה. אמנם הוא רשע, אבל יש סיכוי שיחזור בתשובה. אדם נאנח, אוי אוי, כואב לו, אבל אולי עוד יתקן. משא"כ "לילי ליל", זה כנגד אותם רשעים שכבר אין סיכוי שיחזרו בתשובה, כבר אין מה להאנח אצלם, יש רק לילי ליל. אלה שני סוגי הקולות שיש לנו בתרועה. יש מי שסובר שרק שברים, יש מי שסובר שרק תרועה, ויש מי שסובר שברים תרועה, שזה המצב אצל כל מיני רשעים, שלחלק ממעשיהם יש עדין תקנה בתשובה, ולחלק ממעשיהם כבר אין תקנה, ח"ו.

אדם על עצמו כמובן צריך לקוות שהוא לא מאלה שאין להם תקנה אלא מאלה שיש להם תקנה. צריך להתעורר לשפר, כפי שאמרנו, שהשופר יעורר אותו לשפר את המעשים. לא לחשוב שהוא מאלה שאין להם תקנה, אלא מאלה שיש להם תקנה בתשובה.

עוד פירוש על המילה "תרועה", חשבתי, אולי "תרועה" היא מלשון "תרעא", שבארמית זה "שער". התרועה היא שער לבוא אל המלך. בימים אלה אנו רוצים לבוא אל המלך. השער להכנס אל המלך הוא התרועה, ע"י תקיעת השופר, להמליך עלינו את המלך כדי שיזכור לנו עקדת יצחק, ויכתוב ויחתום אותנו לחיים טובים. זו התרועה, התרעא להכנס אל המלך.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

אלול הוא בסימן של "אֲנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי לִי" (שיר השירים ו, ג), כל שכן בראש השנה, שאז הַרְעוּת היא חזקה יותר. מצד שני, תרועה זה גם מלשון רעוע, שמה שרע - מתרועע. מי שהוא טוב - נדבק בקב"ה ונהיה רַע לַקַּב"ה, ומי שהוא רע - מתרועע ומתמוטט. שני הדברים קיימים בראש השנה, ולנו הבחירה, האם להיות מאלה שהם רַעִים של הקב"ה כביכול, או חלילה מאלה שמתרועעים.

הרמב"ם אומר, "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם... השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והִי טיבו דרכיכם..."¹⁴ (הלכות תשובה פ"ג ה"ד).

המילה "שופר" עצמה רומזת על השיפור, שצריך לשפר את המעשים שלנו. חז"ל אמרו: "תְּקַעוּ בַּחֹדֶשׁ שׁוֹפָר" (תהלים פא, ד) - "בחדש זה תחדשו מעשיכם בשופר, בחדש הזה שפרו מעשיכם. אמר להן הקב"ה לישראל: אם שפרתם מעשיכם הריני נעשה לכם כשופר הזה. מה שופר זה מכניס בזו ומוציא בזו, כך אני עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים והופך לכם מדת הדין למדת רחמים. אימתי - בחדש השביעי (ויק"ר כט, ו).

"שופר" בגימטריא "ירושלם", כי השופר מתחיל מהעקדה שהיתה בירושלים, שם מתחיל השיפור של המעשים לקראת השיפור הסופי שיהיה גם הוא בהר הקדש בירושלים. "עלה אלקים בתרועה", מידת הדין (אלקים) היא בתרועה, כשיש כל מיני "תרועות" במעשים שלנו. אבל ה' - מידת הרחמים - בקול שופר. כשיש שיפור, השיפור מביא את מידת הרחמים. צריך להתעורר, לחשוב על העתיד, מה ה' דורש ממך. קול השופר צריך לעורר את האדם לעשות חשבון הנפש¹⁵, להיות באמת במצב של רַעִים של הקב"ה, ולא ח"ו רַעִים ורעועים. צריך לתקן את המעשים שלנו, ואיך צריכים להיות המעשים - מפורש ב"שולחן ערוך" ובשאר הפוסקים. ב"שולחן ערוך" מפורש איך צריך להתנהג בשבת, איך צריך להתנהג בענין כשרות המאכלים, בהלכות לשון הרע החפץ חיים כתב ספר, וכן שאר פוסקים.

אבל תשובה ממעשים רעים בלבד אינה מספיקה. הרמב"ם אומר שצריך לעשות תשובה גם על מידות רעות (הלכות תשובה פ"ז ה"ג), וזה לפעמים קשה הרבה יותר מלתקן את המעשים. כי מעשים, אם אדם לא הקפיד עד היום על כשרות המאכלים, אז מהיום יתחיל להקפיד. אפשר להחליט ולקיים. אבל לשנות את המידות - זה לא קל. אדם שעד היום היה כעסן, שיפסיק

1. ולכן צ"ח כבשים שמקריבים בחג הסוכות מסלקים ומבטלים את צ"ח הקללות שבתוכה (רש"י במדבר כט, יח ד"ה ולכבשים). כי חג הסוכות הוא "זמן שמחתנו", ובו אנו מתקנים מה שקלקלנו בעבודת ה' בלי שמחה. ממילא, ע"י תיקון זה, מסתלקות ומתבטלות הקללות שבתוכה, הבאות כעונש על עבודת ה' בלא שמחה.
2. וע"י בהערה הבאה, שישנם עוד שפירשו כן.
3. והוכיח הרמב"ם דבר זה מן הפסוק הנ"ל - "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵב כְּמִרְבַּב פֶּל" (ע"ש ברמב"ם). [ומבואר שגם הוא פירש, שענשי התוכחה באים על עבודת ה' שלא בשמחה. ובספר ה"תניא" (פכ"ו) רמז לפירוש זה בשם האר"י ז"ל].
4. ואמר בזה הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל (הרב מפוניבז'), למה דוקא בברכת "והערב נא" אנו מבקשים "ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי

עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה? משום שאם תתקיים בקשת "והערב נא", ודברי התורה יהיו ערבים בפנינו, אזי גם צאצאינו ימשיכו בדרך זו וילמדו תורה לשמה. אבל אם דברי התורה לא יהיו ערבים בפנינו ח"ו, ולא נשמח בהם, אז גם אצל הבנים יהיה כך, ואף גרוע מזה (קונטרס בעניני חנוכה להג"ר חנוך העניך קרלנשטיין זצ"ל, עמ' מ"ח).

5. יש שהקשו, הרי בגמרא מבואר שבית ראשון חרב בגלל עבודה זרה גילוי עריות ושפיכת דמים, ובית שני חרב בגלל שנאת חנם (יומא ט, ב), ואין זכר בגמרא לחטא זה של עבודת ה' בלא שמחה (עי' "שם משמואל" כי תבוא תרע"א, ד"ה תחת אשר לא עבדת). ובפשוטו צ"ל, שאם היו עובדים את ה' בשמחה, לא היו מגיעים לכל החטאים החמורים שזכרו בגמרא, ורק עבודת ה' בלי שמחה היא זו שגרמה שיגיעו לעבירות הללו, מהטעם שנתבאר כאן, שבלי שמחה - אין המשכיות לקיום התורה בדורות הבאים.

6. ואולי מפני זה כתב רבינו יונה, "כי השמחה במצוות - מעיקר י העבודה" (פירוש רבינו יונה לספר משלי ד, כא). וכן במסילת ישרים (פי"ט) כתב, שהשמחה היא "עיקר גדול בעבודה". [וב"אורחות צדיקים" כתב: "כל העושה המצוות בשמחה, יש לו שכר אלה ידות יותר ממי שהמצוות עליו למשא" ("אורחות צדיקים" שער השמחה)].

7. לפני התרועה.

8. מלשון הפיוט "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא", וכן "אחרי ככלות הכל - לבדו ימלוך נורא" משמע שמלכות ה' קיימת גם כשאין עולם ואין נבראים. מה המשמעות של מלכות ה', כשאין נבראים למלוך עליהם? - המשמעות היא, שגם במצב כזה הקב"ה יכול לעשות כל מה שירצה. כי המלוכה, אין עיקר ענינה השליטה על אחרים, אלא עיקר ענינה הוא שהמלך אינו מוגבל, ויכול לעשות כל אשר יחפוץ. [מלכא - מאי דבעי עבדי. שהמלך פורץ גדר... ואין מוחין בידו] (פסחים קי, א). [ורק ממילא יוצא מזה גם ענין השליטה על אחרים. שכיון שהמלך אינו מוגבל, ממילא הוא שולט על האחרים - במידה וקיימים "אחרים" - ועושה עמם מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו]. ומה שמובא בסה"ק שסיבת בריאת העולם היתה, כי "אין מלך בלא עם", "ואם אין צבא למלך ואין מחנה למלך על מה הוא מולך" (פרקי דר"א פ"ג), זהו רק כדי להוציא את המלכות אל הפועל, ולגלותה. אבל באמת ובעצם, גם בלי עם - הקב"ה מלך].

9. גם תרועה היא לשון שבר - עי' במפרשים על הפסוקים "רָעָה הַתְּרַעֲפָה הָאֶרֶץ" (ישעיהו כד, יט), "יִרְעוּף קִדְקִד" (ירמיהו ב, טז), "תְּרַעַם בְּשֶׁשֶׁט בְּרָזָל" (תהלים ב, ט), ועוד.

10. ולא רק צורת התקיעות מרמזת למהלך הזה, אלא גם צורת סידור הפסוקים בברכות מלכויות וזכרונות ושופרות מרמזת לכך. דהנה, כבר נתקשו התוס' (ר"ה לב, א ד"ה מתחיל) על מה שאומרים בברכות אלו את פסוקי הכתובים קודם פסוקי הנביאים, שזה נגד המקובל והידוע שהנביאים חשובים יותר מהכתובים, וא"כ היה לנו להקדים ולומר את פסוקי הנביאים קודם לפסוקי הכתובים. ועי' מה שתימצו על זה (תוס' שם). ואולם הגה"צ רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל תירץ שאלה זו כך: "הנה כל הפסוקים של מלכויות וזכרונות ושופרות, שנזכר בכל אחד פסוקים מתורה נביאים וכתובים, הם מדברים מג' ענינים: הפסוקים של תורה - רובם ככולם מדברים מהתגלות מלכות וזכרונות ושופרות של העבור. כי זהו שורש התורה, להורות לנו דרכי ית'. ובכל פסוקי הנביאים של המלכויות וזכרונות ושופרות - מדברים ומרמזים על לעתיד לבוא. כי הנבואה מגלה מה שעתידי להיות. ופסוקי הכתובים של מלכויות וזכרונות ושופרות - המה כולם מרמזים על ההנהגה של הווה. והמה מרמזים בכללות על השתלשלות הקדושה של העבר וההווה והעתיד. ובזה יתורץ קושיית התוס', מה שאומרים פסוקי כתובים קודם פסוקי נביאים. כי כך הוא הסדר, מתחילה ההווה, ואחר כך העתיד ("פרי צדיק" לראש השנה אות כ"ח).

11. ומי שזוכה, מסיים את התהליך כולו - כולל התיקון - כבר כאן בעולם הזה, כפי שנאמר בברכות שבפרשתנו: "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשׁוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם... וְכָאֵלֶּיךָ כָּל הַבְּרָכּוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ... בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ, וְכָאֵלֶּיךָ אֶת הַבְּרָכּוֹת הַשִּׁיגְךָ... בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ." (דברים כח, א-א) - "שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם" (רש"י שם, ו).

12. כן פירש הספורנו, שהרינון של הגוים יהיה על דקדוק הדין עמם, "שיכירו כולם כי ישר ה' ולא עולתה בו, כאמרו: יִשְׁמְחוּ וַיִּרְנְנוּ לְאֲמִים, כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשְׂרָאֵל" (תהלים סז, ה; ספורנו דברים לב, מג). אבל רש"י פירש שרינון הגוים כלל לא יהיה קשור לדין שיעשה ה' עמם, אלא "לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל: רָאוּ מַה שִׁבַּחַה שֶׁל אֹמֵה זֶה, שִׁדְבְּקוּ בְּהַקְב"ה כִּלְאֵת שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם וְלֹא עֲזָבוּהוּ". וכן משמע באונקלוס.

13. ועי' רש"י (שבת לא, א ד"ה דעלך סני), דהקב"ה נקרא רַע לִישְׂרָאֵל.

14. וכל כך חשוב הוא ענין זה, עד אשר לדעת הריטב"א הרי הוא קובע את עיקר צורת המצוה וגדרה. דהנה כתב הריטב"א על נוסח ברכת השופר: "קבלה מרבינו האי ז"ל, אביהם של ישראל, שהוא 'לשמוע קול שופר'. ויש בזה ב' שאלות: למה אין הנוסח על 'תקיעת שופר, כמו 'מקרא' מגלה, שמברכין על הקריאה ולא על השמיעה. ועוד, למה היא בלמ"ד ואינה בעל', כיון שתקיעת שופר אפשר על ידי אחרים, כעין מקרא מגלה שהיא בעל' מטעם זה. והתשובה בשאלות אלו אחת: דהכא, שמיעת השופר היא עיקר המצוה, וכונת התורה כדי שיעור אדם לחזור בתשובה, וגם שיכוון לרצות למדת הדין ביום הזה, ואילו תקע ולא שמע לא יצא, ולפיכך תקנו הנוסח בשמיעה, וכיון שהשמיעה אי אפשר לה על ידי אחרים - היא בלמ"ד, כיון שהוא עובר לעשייתה. אבל מקרא מגלה, הקריאה עיקר, משום פרסומי ניסא, ואפילו קרא ולא שמע ולא הבין - יצא, מידי דהוי אנשים ועמי הארץ, וכיון שאפשר על ידי אחרים היא בעל'" (חי' הריטב"א ר"ה לד, א ד"ה כתב הרי"ף).

הרי שענין זה, שכוונת התורה בתקיעת השופר היא "כדי שיעור אדם לחזור בתשובה", קובע את גדר המצוה כך, עד שאינו יוצא בתקיעה, אלא בשמיעה, כי רק השמיעה יש בה כדי לעורר את האדם לתשובה. משא"כ מקרא מגלה, הרי הוא יוצא בקריאה אף בלא שמיעה, כי במגלה העיקר הוא משום פרסומי ניסא, ובזה אפילו קרא ולא שמע הרי יש כאן פרסומי ניסא, ולכן יצא. [ולחלכה אם שמיעה מעכבת במקרא מגלה - עי' משנ"ב סי' תרפ"ט סק"ה ושעה"צ שם].

15. יש מבארים לפ"ז את נוסח ברכת השופר כפי שהוא מופיע בכמה ראשונים - "לשמוע בקול שופר". דהנה הטור והשו"ע (או"ח סי' תקפ"ה ס"ב) כתבו לומר לשמוע "קול" שופר, כמנהגנו וכנוסח הרמב"ם (פ"ג משופר ה"י). וכתב שם הב"ח, דאין לומר "בקול", דמשמע לעשות צביונו ולשמוע בקולו, אלא יאמר "קול" שופר. וכ"כ המג"א (סי' תקפ"ה סק"ב) והט"ז (שם סק"ב). ואולם בכמה ראשונים הנוסח הוא "בקול" שופר - עי' רא"ש (ר"ה פ"ד סוף סי' י') שהביא כן בשם ראב"ה (סי' תקל"ד) ובה"ג, וכן הוא באו"ז (ח"ב סי' רע"א), ובמנהיג (הלכ' ר"ה) בשם רב האי גאון, ועוד. ובדעת ראשונים אלו צ"ל דאדרבה היא הנותנת, דלפי ששופר רמז יש בו, עוררו ישנים משנתכם וכו', א"כ שייך לברך לשמוע "בקול" שופר, שהשופר כביכול אומר לנו "עוררו ישנים ושובו אל ה'", ומצוה לשמוע בקולו.